

Dicționar istoric

PRINCIPALELE CETĂȚI DIN TRANSILVANIA ÎN SECOLELE XIV—XVII

ALBA-IULIA (castrum Albense, Alba Transilvana, civitas Alba Iulia, Bălgrad), aflată la vest de orașul cu același nume pe un deal la confluența Mureșului cu Ampoiul (jud. Alba) cetatea a fost construită în perimetrul orașului antic Apulum înainte de sec. IX, când este atestată pe baza mărturiilor arheologice. Cea mai veche știre documentară se confirmă la începutul sec. XI mai întâi sub forma de castrum apoi de civitas, ca centrul unei formații politice prestatale; cu reședință a voevodatului lui Gyula, în sec. XII a avut funcții politice, militare și religioase fiind și reședință episcopală. De formă patrulateră, cu latura de 300-400 m, cetatea era înconjurată de șanțuri și valuri de pământ întărite cu palisade. Distrusă în 1241 de tătari a fost refăcută la sfârșitul sec. XIII când i se adaugă noi fortificații, turnuri de lemn, porți cu barbacane. În sec. XV zidurile din lemn sînt înlocuite cu cele din piatră care au durat pînă în 1469 fiind dărimate din porunca lui Matei Corvin, regele Ungariei, ca urmare a unui complot organizat împotriva sa de nobilimea locală și de episcopul Transilvaniei. La începutul sec. XVI fortificațiile din piatră sînt refăcute, se ridică turnuri la colțuri. După ce cetatea a devenit princiară la mijlocul sec. XVI ea a fost înzestrată cu noi întărituri la care au lucrat și meșteri din Moldova și din Transilvania. Pe timpul lui Gabriel Bethlen cetatea avea un perimetru de peste o mie de pași, ziduri înalte din piatră, flancate pe latura de sud de două bastioane ridicate din porunca acestuia.

Cetatea a fost implicată în multe evenimente din istoria Transilvaniei de ex. în 1442 Iancu de Hunedoara a zdrobit pe otomani la Sintimbru, nu departe de cetate, iar în 1514 aceasta a rezistat atacurilor țaranilor răsculați conduși de Gheorghe Doja. În timpul campaniei lui Petru Rareș, domnul Moldovei din 1529 împotriva trupelor habsburgice cetatea a fost stăpînită temporar de oștile acestuia și apoi restituită lui Ioan Zapolya ca rege al Ungariei. În 1550—1551 aceasta a fost locul de refugiu al reginei Isabela, văduva lui Ioan Zapolya și a fiului ei Ioan Sigismund cînd a rezistat asediului trupelor imperiale conduse de cardinalul G. Martinuzzi. După 1541 cetatea a devenit princiară. Pe timpul lui Gheorghe II Rákóczy, principele Transilvaniei, cetatea a fost asediată de otomani și apoi distrusă parțial în 1658 și 1660 după care s-a ruinat fără a se mai reface.

DĂBÎCA (villa castrî de Doboka, Doboca, Dobuka) amplasată la 30 km. nord-est de Cluj-Napoca și la 10 km. de vărsarea Lonei în Someșul Mic (jud. Cluj) cetatea datează din sec. IX, ca centru al unei fortificații prestatale, capitala voevodatului lui Gelu, pînă la începutul sec. X apoi în sec. XI—XII reședința comitatului de Dăbîca, iar din sec. XIII cetate nobiliară. Așezată pe un bot de deal, de mici proporții și de formă triunghiulară, cetatea a fost înconjurată inițial de o palisadă, de un șanț de 1,3 m, adîncime și de un val de pă-

mînt (5 m. lățime și 1,5 m. înălțime). Ulterior șanțul de apărare a fost căptușit cu lemn iar poarta de intrare s-a aflat pe latura de nord. Distrusă de tătari în două rînduri (1241 și 1285) aceasta a fost refăcută înlocuindu-se palisada cu ziduri din piatră (3,20 m — 4,50 m. grosime). Tot atunci s-au ridicat turnuri patrulatere de observație iar poarta de intrare a fost mutată pe latura de est. În interiorul incintei s-au construit locuințe, bordeie, depozite de hrană și muniție, și un lăcaș de cult. În secolele XIII—XIV cetatea era de forma unui triunghi cu baza și înălțimea de circa 500—600 m.

În cursul existenței sale cetatea a avut funcții politice, militare și religioase (fiind și reședința unui arhiepiscopat în sec. XIV). În timpul luptelor împotriva oștilor maghiare conduse de Tuhutum (începutul sec. X) a fost asediată și cucerită după moartea voievodului Gelu. Pe vremea voievodatului Transilvaniei cetatea a făcut parte din sistemul de apărare al acesteia, contra tătarilor în special. Totodată ea a mai fost și unul din centrele de rezistență ale nobilimii locale împotriva țărănimii răscolate și a regalității maghiare care urmărea supunerea totală a acesteia. Din aceste motive, Matei Corvin, regele Ungariei, a dispus dărîmarea, deoarece nobilimea din acest comitat făcea parte din rîndul adversarilor săi.

CETATEA DE BALTA (castrum Cuculensi, villa Cuculensis castrî, castrum Kukullew) așezată pe cursul inferior al Tîrnavei Mici, la 18 km. sud-vest de Tîrnăveni (jud. Alba) atestată documentar în 1177 ca cetate regală destinată ca reședință pentru regina Ungariei. Inițial aceasta a avut forma unui turn rectangular construit din piatră și cărămidă, zidul gros de 2—3 m. apărat de un șanț și un val de pămînt întărit cu palisadă. Distrusă de tătari în 1241 a fost refăcută și mărită la începutul sec. XIV pe timpul domniei lui Carol Robert de Anjou, regele Ungariei, cînd vechiul turn a fost înlocuit cu o incintă rectangulară de 120 m. lungime, zidul avînd 1,5—2 m. grosime. Cetatea în noua sa formă avea cîte un turn circular la fiecare colț. În exterior era apărată de un șanț de 3—4 m. adîncime și 8—10 m. lărgime. În interior s-au mai ridicat locuințe pentru castelan, un lăcaș de cult lucrat în stil gotic, cazarmă pentru ostașii care o apărau, depozite pentru arme, muniție și hrană; a fost săpat și un puț pentru apă potabilă.

În sec. XV cetatea a devenit nobiliară, fiind zălogită în două rînduri unor nobili de Matei Corvin, regele Ungariei în 1462 pentru 8000 galbeni, iar în 1471 pentru 20 000 galbeni. După 1479 aceasta a intrat în stăpînirea lui Ștefan cel Mare, domnul Moldovei, ca feudă, fiindu-i dăruită de Matei Corvin, împreună cu satele de pe domeniul ei, danie confirmată și în 1492. Ulterior feuda s-a transmis și altor domni ai Moldovei fără întrerupere pînă la Petru Rareș. În 1538 după pierderea domniei de către Petru Rareș, cetatea a fost ocupată de cardinalul G. Martinuzzi, aflat în slujba imperialilor, apoi a revenit regelui Ungariei. În a doua sa domnie Petru Rareș a încercat redobîndirea cetății, în 1542, printr-un asediu, fără însă a reuși.

Și alți domni ai Moldovei din a doua jumătate a sec. XVI au căutat să redobîndească cetatea ca feudă, dar prin negocieri diplomatice de ex. Ștefan Rareș în 1551 cu ajutorul imperialilor dar fără succes apoi Alexandru Lăpușneanu în 1558 cu sprijinul Înaltei Porți, dar pentru scurtă vreme, pînă în 1561. Se mai cunoaște și tentativa lui Despot Vodă din 1562 în timpul răscoalei secuilor din Transilvania cu ajutorul cărora spera s-o recupereze. Distrusă parțial la mijlocul sec. XVI cînd de imperiali, cînd de otomani, cetatea a fost refăcută la începutul

sec. XVII cînd a devenit din nou nobiliară, aflată acum în stăpînirea familiei Bethlen. O descriere din 1615—1624 o arată avînd forma unui patruleter cu turnuri circulare la colțuri, cu un lăcaș de cult cu două turnuri și locuință pentru stăpînul ei și pentru ostașii acestuia ; o alta din 1629—1639 precizează că cetatea era înconjurată de un șanț plin cu apă.

CHIOARU (castrum Kewar, Kowar, Chioar, Cetatea de piatră) situată pe cursul superior al Someșului, la 16 km. sud de Baia Mare (jud. Maramureș) pe un deal înalt înconjurată din trei părți de apa Lăpușului, Cetatea construită în sec. XIII după invazia tătarilor din 1285 a fost inițial regală apoi voevodală din 1492, cînd a fost dăruită fraților Balc și Drag, voevozi de Maramureș. Ridicată din blocuri mari din piatră, motiv pentru care a fost cunoscută multă vreme sub numele de Cetatea de piatră, aceasta a avut inițial o incintă de zid și un donjon (turn locuință) de formă patruleteră, prevăzut cu creneluri ; apoi s-au mai ridicat turnuri la colțuri în sec. XV. În secolele XV—XVI cetatea a cunoscut o mare înflorire, cînd a posedat și un domeniu feudal alcătuit din 58—64 sate.

La mijlocul sec. XVI cetatea, devenită princiară, a fost ocupată temporar de imperiali prin generalul Castaldo, dar Maximilian, împăratul Austriei a zălogit-o principelui Transilvaniei pentru suma de 30 000 taleri după care a devenit reședința principesei din această țară. În anii 1585—1592 cetatea s-a aflat sub comanda căpitanului Cr. Keresztur care avea în subordine 25—30 soldați. Fortăreața a fost pentru scurtă vreme și locul de detenție al lui Petru Cercel, principele Țării Românești, după pierderea domniei, potrivit relatării secretarului său Francesco Sivori, de unde acesta a reușit să evadeze după doi ani (1587). Călătorul francez J. Bongars arată în însemnările sale că în acel an (1587) cetatea se afla așezată între niște munți înalți și sălbatici, că era clădită pe o stîncă înconjurată de prăpăstii avînd numai o intrare săpată în stîncă. La adăpostul zidurilor puternicei cetăți s-a refugiat în 1594 Sigismund Báthory, principele Transilvaniei în timpul răscoalei nobilimii filootomane în frunte cu vărul său generalul Balthazar Báthory. Pe timpul stăpînirii lui Mihai Viteazul în Transilvania în cetate a fost instalată o garnizoană românească (1600), care aproviziona garnizoana acesteia cu alimente tocmai de la Bistrița. În același an cetatea a fost ocupată temporar de trupele generalului Moise Szekely, în numele nobilimii răsculate din Transilvania.

La începutul sec. XVII cetatea a fost obiectul de dispută dintre imperiali și principii Transilvaniei, aceasta aflîndu-se în zona de frontieră dintre Austria și Transilvania. Ocupată temporar de imperiali în 1601 prin generalul G. Basta ea a fost asediată cu 8000 ostași fără succes apoi de Sigismund Bathory, revenit ca principe al țării iar în 1603 a intrat pentru scurt timp în stăpînirea lui Moise Szekely, noul principe. Din 1605 cetatea a rămas princiară pînă la 1613 cînd iar a fost ocupată de imperiali dar din 1619 ea a intrat pentru mai mult timp în stăpînirea principilor Transilvaniei. La mijlocul sec. XVII călătorul turc Evvlia Celebi a consemnat în jurnalul său de drum unele aprecieri asupra așezării geografice a cetății, asupra unor fortificații recent construite ; totodată el compară cetatea, cu cetatea Deva susținînd că era tot atît de puternică ca și aceia. În sec. XVII ea a făcut parte din sistemul defensiv al Transilvaniei în regiunea de nord ; în ultimii ani ai secolului XVII ea a intrat definitiv în posesiunea imperialilor care au dărfinat-o după ce fusese temporar ocupată și de curuți aliați cu haiducii lui Pinteai viteazul.

CICEU (castrum Chicho), aflată la 20 km. nord-est de orașul Dej (jud. Bistrița Năsăud) atestată documentar prima dată la sfârșitul sec. XIII după 1288, ca cetate voevodală, condusă de un părcălab. De formă alungită (73,5 m. lungime, 18 m. lățime) construită din piatră vulcanică pe un vîrf de deal aceasta avea ziduri groase și turnuri pe laturile de est și nord menite să reziste unui asediu îndelungat datorită subsolului ei săpat în stîncă, unde puteau fi depozitate provizii și muniție multă. Poarta de intrare era apărată de un bastion semicircular amplasat pe latura interioară a curtinei. De la sfârșitul secol. XIV a devenit cetate regală și s-a aflat sub comanda unui castelan. Domeniul feudal al cetății a sporit în secolele XV—XVI de la 21 la 60 sate. La sfârșitul sec. XIV cetatea a devenit nobiliară fiind dăruită familiei Banffy. Un secol mai târziu, după 1479 aceasta a fost acordată ca feudă de Matei Corvin, regele Ungariei, lui Ștefan cel Mare, domnul Moldovei, danie întărită și în 1492. După această dată fortăreața s-a transmis și altor domni ai Moldovei fără întrerupere pînă la Petru Rareș timp în care a fost condusă de un părcălab, de ex. Petru (1506), Dragos (1517), Gheorghe (1529). În 1529 cetatea a fost asediată de imperiali fără succes iar în toamna anului 1538 în ea și-a aflat refugiul Petru Rareș, după pierderea tronului Moldovei. Cronicarul Grigore Ureche a consemnat pe larg faptul că domnul român a intrat în cetate la 28 septembrie, cum aceasta a fost asediată de trupele lui Ioan Zapolya, regele Ungariei, cum apărătorii ei s-au predat de bună voie după patru luni de rezistență, cum de aici Petru Rareș a expediat în taină o scrisoare sultanului Soliman Magnificul cu motivarea părăsirii tronului țării și cu rugămintea de a i se cruța viața și a fi repus în vechile sale drepturi ca domn al Moldovei.

La Ciceu a locuit Petru Rareș timp de 18 luni pînă a plecat la Constantinopol (ianuarie 1540) pentru a se înfățișa sultanului; în cetate rămînînd doamna Ruxandra și copiii săi, care s-au întors în Moldova un an mai târziu. După această dată cetatea a fost ocupată de imperiali. În 1543 Petru Rareș a încercat s-o recupereze în cursul unei expediții, apoi în 1544 în același scop, dar fără succes. Drept urmare, imperialii prin cardinalul G. Martinuzzi au dărîmat sistematic zidurile incintei și turnurile cu sprijinul minerilor de la Rodna, după care au restituit cetatea Moldovei, stăpînită de domnii acestei țări pînă la 1561.

Între 1551—1552 a fost părcălab la Ciceu, Ion Vrinceanu. În 1553 o conscripție a bunurilor de pe domeniul cetății a înregistrat existența unui număr de 47 sate, 617 porți, 157 sesii și 695 de săraci. În acea vreme cetatea avea 4 mori iar ca venituri dreptul de vamă, de moară și de a încasa amenzii. După ce în 1553 Alexandru Lăpușeanu a oferit imperialilor cetatea el redobîndind-o de la principele Ioan Sigismund al Transilvaniei în 1559 pentru doi ani, după care aceasta revine din nou în posesia principilor Transilvaniei. În fine în 1562 aceasta a fost atacată de oștile lui Despot vodă, domnul Moldovei fără însă a fi redobîndită.

DEVA (castrum Dewa) așezată pe o înălțime lingă orașul cu același nume, pe cursul mijlociu al Mureșului (jud. Hunedoara), atestată prima dată documentar înainte de 1269 ca cetate regală. Ulterior a devenit nobiliară (aparținînd comitelui Chyl din Cilnic) și voevodală (aparținînd lui Ladislau Kan, voevodul Transilvaniei, fiind și reședința acestuia pînă la 1313). Construită pe un deal de formă conică avînd o formă ovală (100 m. lungime și 30—40 m. lățime) cetatea a fost înzestrată inițial cu zid de incintă prevăzut cu trei turnuri rectangulare pe latura de sud și unul pe latura de nord, poarta de intrare aflîndu-se pe latura de vest stră-

juită de un turn patruleter. În interior se aflau clădiri pentru locuința castelanului, un adevărat mic palat, și cazarma pentru ostașii care o apărau, depozite pentru alimente și muniție, înșirate pe laturile de nord, est și de sud; pe latura de est s-a mai construit o galerie sprijinită pe console prevăzută cu guri pentru aruncat păcura fierbinte contra asediatorilor; materialul de construcție a fost în general piatra și cărămida recuperate de la ruinele unei clădiri din epoca romană aflată în zonă. Reședința voevodală a avut un domeniu feudal cu 53 sate, cu mine de aur la Brad.

În sec. XIV cetatea a devenit iar regală pînă la 1444 cînd a fost dăruită de Vladislav I Jagello, regele Ungariei lui Iancu de Hunedoara pe atunci voevodul Transilvaniei. În sec. XV cetatea a fost întărită cu un al doilea zid de incintă concentric la circa 10—20 m. mai jos spre poalele dealului prevăzut cu un turn semicircular pe latura de sud și cu unul patruleter pe latura de nord lîngă noua poartă de intrare, zidul fiind gros de 1,5—2 m. și înalt de 15 m. În sec. XVI după ce cetatea a devenit iar prințiară, aceasta și-a sporit suprafața prin construirea celui de al treilea zid de incintă amplasat și mai jos spre poalele dealului avînd o lungime totală de 620 m. susținut de contraforturi și cu un turn rectangular, poarta de intrare aflîndu-se la sud-vest; accesul în curtea interioară se făcea pe o punte mobilă. În anii 1566—1567 Giovanandrea Gromo, comandantul gărzii lui Ioan Sigismund, principele Transilvaniei aprecia că cetatea era una din cele mai importante fortărețe din Transilvania, atît prin poziția geografică pe care o avea, prin faptul că zidurile ei rezistau la orice canonadă de artilerie și chiar la încercări de minare, în fine că ostașii care o apărau și proviziile și muniția pe care o poseda, permitea apărătorilor ei să reziste la un asediu chiar mai mult de trei ani.

La începutul sec. XVI cetatea a devenit regală apoi din 1540 prințiară, domeniul ei avînd 56 sate, cu păduri, moșii, vii, turnătorie de fier pe Cerna, mine de aur în munții Apuseni. Numită și „cheia Mureșului“ datorită poziției ei strategice, cetatea a fost tot timpul în centrul unor evenimente importante din istoria Transilvaniei. Asediată și apoi devastată la mijlocul sec. XVI în timpul luptelor pentru supremație în Transilvania între imperiali și nobilimea maghiară în frunte cu Ioan Zapolya, rege al Ungariei ea a fost ocupată succesiv de imperiali în 1529 și 1551—1556 apoi asediată de otomani în 1557. Cetatea prevăzută și cu o temniță a servit de închisoare pentru adversarii principelui țării și pentru rivalii politici ai posesorului ei.

În timpul stăpînirii lui Mihai Viteazul în Transilvania în cetate a fost instalată o garnizoană românească, iar cînd fostul domn muntean a plecat în pribegie la Viena și Praga în toamna anului 1600 aceasta a fost ocupată de nobilimea maghiară. În 1601 a fost stăpînită de Sigismund Báthory care a dăruit-o apoi unui nobil pentru merite militare, apoi pînă în 1607 a fost ocupată din nou de imperiali; după aceea a revenit principilor Transilvaniei. Din 1640 s-a păstrat o descriere a cetății în care se menționează poziția acesteia, bastioanele, locuințele tunarilor, ale fierarilor, halebardierilor, depozitul de arme, fîntîniele, pivnițele, magaziiile cu provizii, moara cu trei roate, etc.; în 1687 fortăreața a intrat definitiv în stăpînirea austriacă, de cînd datează și o stampă a ei, datorită lui L. F. Marsigli.

FELDIOARA (castrum Sanctae Mariae, castrum Marienburg, oppidum Felduar) amplasată lîngă comuna cu același nume la confluența Oltului cu Ho-

morodul și la 25 km. nord de Brașov (jud. Brașov) cetatea a fost inițial voevodală construită pe un bot de deal avînd forma ovală, cu incinta de piatră de rîu și piatră de var, înaltă de 8 m. și groasă de 2—4 m., prevăzută cu crenele pentru tragere și găuri de turnat rășina fierbinte; după tradiție ar fi fost în sec. XIII reședința cavalerilor teutoni din Țara Birsei. După ce devine cetate țărănească și face parte din sistemul defensiv al Transilvaniei de sud care apăra intrarea dinspre nord în Țara Birsei — ca și alte cetăți, a fost fortificată în 1427 din porunca lui Sigismund de Luxemburg, regele Ungariei. Din acea vreme a opus rezistență atacurilor otomanilor care încercau să pătrundă în această parte a țării noastre. Trei decenii mai târziu a fost refăcută avînd acum forma patruleteră (27 m. lungime și 26 m. lățime) fiind prevăzută cu turnuri la colțuri, fiecare avînd patru etaje. Dintre ele se mai păstra pînă acum o jumătate de secol numai cel de vest. Intrarea în cetate se făcea pe o punte mobilă pe la turnul de est, iar aprovizionarea garnizoanei acesteia cu apă făcîndu-se din apa Oltului; abia după 1612 s-a construit o fîntină în incinta cetății.

În secolul al XVI-lea, după prăbușirea regatului Ungariei, cetatea a devenit obiectul de dispută dintre imperiali și Ioan Zapolya, voevodul Transilvaniei apoi rege al Ungariei, la această confruntare a luat parte și Petru Rareș, domnul Moldovei în sprijinul lui Ioan Zapolya, prin intermediul marelui vornic Grozav, care atunci a comandat oastea Moldovei în expediția efectuată în Transilvania. Lupta de la Feldioara (20 iunie 1529) s-a încheiat cu victoria împotriva imperialelor. După aproape un secol cînd cetatea a fost ocupată de secui, a avut loc în vecinătatea acesteia o altă confruntare militară și anume între oștile lui Gabriel Bathory, principele Transilvaniei și ale sașilor din Brașov care refuzaseră să se supună acestuia, recunoscut prin tirania lui. Lupta (16 octombrie 1612) s-a încheiat cu înfrîngerea brașovenilor, aceștia neputînd face față forțelor superioare care-i atacaseră. Cronicarul sas Georg Kraus descrie pe larg lupta și precizează și modul cum a pierit atunci Mihail Weiss, judele Brașovului care comanda oștile.

BRAN (castrum novum in lapido Titrici, castellum castris Tweich, lapis Tydrici, castrum Terch, Torzburg) amplasat la 25 km. sud-vest de Brașov în Țara Birsei (jud. Brașov) pe malul rîului Turcu, de la care și-a tras pentru o vreme numele, cetatea a fost construită inițial din lemn în sec. XIII cînd a aparținut după tradiție cavalerilor teutoni. Distrusă de tătari în 1241 a fost reconstruită în 1377—1378 din piatră de către brașoveni din porunca regelui Ungariei, pentru a controla drumul comercial dintre Brașov și Țara Românească, care trecea prin Rucăr și Dragoslavele și ajungea la Cîmpulung Mușcel. În această vreme cetatea devenită regală, era condusă de un castelan și era apărată de o garnizoană alcătuită din mercenari englezi; totodată ea posedă și un domeniu feudal format din mai multe sate, la care se adăugau păduri, pășuni, ape, beneficiind de venitul unor mori, și al ocnei de la Feldioara precum și al celui rezultat din vînzarea vinului adus din Țara Românească.

Cetatea, cunoscută mai ales sub numele de castel, a fost construită pe șapte nivele pe o stîncă calcaroasă și a avut o formă patruleteră neregulată, zidul de incintă avînd 15 m. înălțime pînă la nivelul 3 și 3—4 m. grosime, prevăzută cu mai multe guri de tragere pentru arbalete, puști și tunuri mici, acoperite la nevoie cu obloane de lemn. La etajul 2 a fost construită o galerie de lemn dealungul zidului pe unde ostașii aveau accesul la turnul pulberăriei, aflat în colțul de nord-vest (cu diametrul exterior de 5 m.). De la etajul 2 se

înălța un turn patrulater — donjonul — prevăzut cu crenele, avînd două camere suprapuse, legate între ele de o scară de lemn; înălțimea donjonului atîngea peste 30 m. de la sol. Acoperișul donjonului era înclinat pe latura de vest pentru a nu permite incendierea lui cu proiectile inflamabile. Inițial intrarea în cetate s-a făcut pe latura de est pe sub un turn de formă patrulateră, prevăzută cu o punte mobilă și un grătar din birne, acoperită la începutul sec. XVII. În interior, pe patru nivele au fost construite numeroase încăperi cu destinații diferite; pentru ostășii din corpul de gardă, pentru castelan și familia sa, pentru magazii, depozite, dependințe, temniță, etc.; în curtea interioară a fost săpată și o fîntînă de peste 50 m. adîncime. La sfîrșitul sec. XIV aceasta a fost dăruită ca feudă de către regele Ungariei lui Mircea cel Mare, domnul Țării Românești pentru a o folosi și a apăra drumul de acces în Transilvania de eventualele atacuri ale otomanilor. Sub noua stăpînire cetatea a fost fortificată și pusă sub comanda unui părcălab. După moartea lui Mircea cel Mare cetatea a fost stăpînită și de fiul acestuia, Mihail, dar după 1419 regele Ungariei a revendicat-o instalînd la conducerea sa doi castelani.

Inclusă în sistemul de apărare al Transilvaniei contra otomanilor, cetatea a fost atacată în mai multe rînduri de aceștia și asediată fără succes. Pe timpul lui Iancu de Hunedoara, voevodul Transilvaniei, garnizoana cetății a sporit și s-au efectuat lucrări de reparație ale fortificațiilor. În ajunul campaniei antiotomane din 1476 aceste lucrări s-au continuat, iar în 1593 a fost refăcut turnul pulberăriei distrus anterior de un trăznet.

La sfîrșitul sec. XV cetatea a fost zălogită de Vladislav II Jagello, regele Ungariei obștei orașului Brașov pentru 3000 florini; neplata datoriei la timp a permis stăpînirea acesteia de către brașoveni pînă la sfîrșitul sec. XVII. Întărirea continuă a cetății a făcut din ea un adevărat bastion de apărare al Transilvaniei. Atît umanistul român Nicolae Olahus cît și călătorul italian Giovanandrea Gromo și Filippo Pigafeta arhitect militar au afirmat în secolul al XVI-lea că cetatea era foarte puternică, că avea tot ce-i trebuia pentru a rezista la un asediu și că închidea trecătoarea pe care o apăra ca un zăvor. Tot în această vreme arhitectura cetății a suferit unele modificări de modernizare. Astfel hîrtia cerată de la ferestre a fost înlocuită cu sticlă, iar șindrilei de pe acoperiș i-a luat locul țigla. La începutul sec. XVII (1622), din porunca lui Gabriel Bethlen, prințipele Transilvaniei, au fost adăugate cetății două turnuri noi, unul patrulater pe latura de est pe unde se află actuala intrare și altul pe latura de sud de formă rectangulară construit din blocuri mari de calcar. În partea superioară a acestuia din urmă au fost prevăzute două orificii pentru aruncarea apei și smoalei fierbinți, dar și a proiectilelor contra asediatorilor. Din 1651 garnizoana cetății s-a aflat în timp de război sub directa comandă a principelui Transilvaniei.

FĂGĂRAȘ (Fogras, Fugras, villa Fogaras, oppidum Fugrasch), amplasată azi în orașul cu același nume aproape de apa Oltului (jud. Brașov) cetatea a fost inițial în afara așezării urbane. Atestată documentar în sec. XIII ca cetate țărănească întărită cu palisadă, apoi voievodală; după tradiție, aici ar fi fost reședința lui Radu Negru voievod, întemeietorul Țării Românești. Dărimată și reconstruită din cărămidă și piatră în sec. XIV ea a fost mereu amplificată pînă în sec. XVII. De forma trapezoidală, posedă o incintă de peste 200 m. lungime, zidurile fiind groase de 2—4 m. și înalte de 8—12 m., prevăzute cu crenele, cu trei turnuri poligonale (diametru de 15 m.) și unul circular (la sud-vest) avînd o înăl-

time de pînă la 20 m. În interior avea o curte spațioasă cu clădiri avînd destinații diferite, dispuse de-a lungul incintei: camere pentru soldații garnizoanei, pentru depozite de arme, muniții și hrană pentru susținerea unei apărări îndelungate, pentru castelan și familia sa, pentru slugi, pentru temnița destinată răzvrătiților și prizonierilor politici. În exterior zidul de incintă era apărat de un șanț larg. Intrarea în cetate era pe latura de est, pe o punte mobilă și pe sub un turn. Despre cetatea Făgăraș scria umanistul român Nicolae Olahus în 1536—1537 că era o cetate foarte bine întărită și că are în supunere și pe boierii români din ducatul cu același nume.

Din sec. XVI cetatea a devenit princiară, de fapt aparținînd principeselor Transilvaniei. Din această vreme a fost înzestrată cu un domeniu feudal alcătuit din 64 sate, numărul lor sporind pînă la sfîrșitul sec. XVII la 70; majoritatea acestor sate erau locuite de români. În 1527 a condus cetatea castelanul C. N. Tomori, omul de încredință al lui Ioan Zapolya, regele Ungariei. Pe timpul cît cetatea a aparținut lui Baltazar Bathory, vărul lui Sigismund Bathory, principele Transilvaniei, la sfîrșitul sec. XVI, unele părți ale acesteia au fost reconstruite în stilul Renașterii italiene, de ex. cele patru turnuri; tot atunci s-a amenajat o sală de festivități, mai tîrziu numită și sala dietei, apoi apartamente pentru principe și familia sa, pentru oaspeți de seamă și curteni, ai cărei pereți au fost pictați cu mult gust. De asemenea a fost săpat un canal prin care s-a adus apa din riul Olț pentru șanțul cetății. Pentru toate acestea Pierre Lescalopier, călător francez prin țara noastră în 1571, susținea că Făgărașul era o cetate puternică, apărată de un șanț plin cu apă.

La începutul sec. XVII pe timpul lui Gabriel Bethlen, principele Transilvaniei s-au făcut lucrări de modernizare a cetății, de ex. s-au ridicat în exterior bastioane cu ziduri groase de 3,5 m. prevăzute cu platforme pentru tunuri și drum de straje acoperit. În interior au fost refăcute elementele decorative din încăperile destinate familiei princiare, s-au construit un paraclis și noi dependințe. Aceste noi întăriri făceau imposibilă cucerirea cetății prin minarea zidurilor după cum afirmă istoricul David Frölich.

Dealungul vremii cetatea s-a aflat în centrul unor evenimente de seamă nu numai din istoria Transilvaniei, dar și a celorlalte țări române. Mai întîi între 1320—1503 ea s-a aflat în stăpînirea efectivă a domnilor Țării Românești (adică de la Basarab întemeietorul pînă la Radu cel Mare) ca feudă, fiind dăruită acestora de regii Ungariei. După 1511 cetatea a reintrat în stăpînirea voevozilor și principilor Transilvaniei pînă la sfîrșitul sec. XVII. Deținînd o poziție strategică în sistemul defensiv al acestei țări a fost deseori asediată, dar fără succes de otomani în anii 1530, 1539, 1540, iar în 1541 de oștile lui Petru Rareș. La mijlocul sec. XVII solul suedez Hildebrandt considera că cetatea era cea mai de seamă din Transilvania fiind înzestrată cu tot felul de întăriri. În 1541, aici a fost prins de otomani, Ștefan Mailat, voievodul Transilvaniei, după care a fost dus la Constantinopol pentru a fi întemnițat; după 10 ani a murit acolo. Trei decenii mai tîrziu aici s-a adăpostit Gáspár Békés, pretendent la tronul Transilvaniei. În 1599—1601 cetatea a fost stăpînită pentru scurt timp de Mihai Viteazul și a fost locuită de soția sa, doamna Stanca. În 1659 aici au fost executați prin spînzurătoare conducătorii românilor care au sprijinit pe Gheorghe II Rákóczy, principele Transilvaniei împotriva unui pretendent la tron, iar în 1643 în cetate s-a semnat tratatul de alianță dintre Transilvania și Suedia pentru participarea

la Războiul de 30 de ani. În fine în anii 1685, 1687 (de două ori) și 1688 în cetate s-au ținut ședințele dietei Transilvaniei.

HUNEDOARA (Huniad), aflată în orașul cu același nume (jud. Hunedoara) cetatea cunoscută și sub numele de castel a fost inițial țărănească la începutul sec. XIV, fiind prevăzută cu valuri de pământ, șanț de apărare și palisadă. Ulterior a devenit voievodală și apoi regală. Construită mai târziu din piatră, avea o formă ovală cu o curte interioară spațioasă (lungă de 60 m. și largă de 20 m.) prevăzută la colțul de nord cu un turn de formă triunghiulară (Turnul buzduganului) și ziduri groase de 2—3.

La începutul sec. XV, în 1404, ea a fost dăruită nobilului român Voicu al cărui fiu Iancu de Hunedoara, născut în acest loc, a ajuns voevod al Transilvaniei și mai târziu regent al Ungariei. Acesta din urmă a modernizat-o la nivelul tehnicii militare din vremea sa. Astfel cetatea a fost mărită, incinta a luat o formă patrulateră avînd un perimetru de peste 200 m. la fiecare colț avînd turnuri circulare, purtînd fiecare cîte un nume diferit: Turnul pustiu, al toboșarului, al chinurilor, turnul de poartă. Turnurile aveau crenele pentru aruncatul apei, smoalei și uleiului fierbinte și pentru tras cu arbaleta și cu armele de foc. Pe latura de sud s-a construit tot atunci o galerie din zid acoperită și sprijinită pe 9 stîlpi din piatră, uniți prin arcade, avînd o lungime de aproape 40 m., numită „Ne boisa” (nu te teme), care ducea la un turn de apărare de formă patrulateră. Galeria unită cu cetatea printr-o punte mobilă a avut misiunea de fortificație înaintată în direcția dincotro era atacată de obicei cetatea. Înălțimea zidurilor cetății era de 14—16 m. iar a turnurilor de aproape 40 m. Intrarea în cetate era atunci pe latura ei de est și pe o punte mobilă.

În interiorul cetății, au fost construite încăperi pentru ostașii care o apărau, pentru castelan și familia sa, pentru membrii familiei Huniazilor, pentru primirea oaspeților de seamă. La parter se afla sala cavalerilor (25 m. lungime și 12 m. lățime) cu bolți lucrate în stil gotic sprijinite pe cinci coloane ridicate în 1452. La etaj deasupra acestei săli și de aceleași dimensiuni, unde se ajungea pe o scară în spirală se afla sala dietei, ai cărei pereți erau acoperiți cu zidărie pictată în fresco reprezentînd portretele unor domni români (Mihai Viteazul, Matei Basarab, Vasile Lupu). Tot la parter a fost amenajată o capelă spațioasă (14 m. lungime și 7 m. lățime). Matei Corvin, regele Ungariei, a continuat modernizarea cetății reconstruind unele părți interioare în stilul Renașterii italiene, de ex. aripa de nord numită aripa Matei prevăzută cu loggii la parter și la etaj și cu picturi lucrate în fresco reprezentînd scene de vînătoare și pastorale. În sec. XV cetatea a fost înzestrată cu un domeniu feudal întins de 32000 jgăre și 43 sate.

După moartea lui Matei Corvin cetatea a intrat în stăpînirea nobilimii din Transilvania, de ex. margraful George de Brandenburg, apoi Enig Török. Relatări contemporane din această vreme, aparținînd călătorului italian Francesco de la Valle și lui Sebastian Münster, arată că cetatea era foarte puternică datorită poziției locului pe care era ridicată. La începutul sec. XVII ea a devenit princiărară. Pe timpul lui Gabriel Bethlen a fost ridicat un turn circular nou la colțul de sud-est numit bastionul alb, apoi o terasă pe latura de nord-est și săpată o fîntînă în curtea interioară adîncă de 30 m.

În cursul existenței sale cetatea a fost atacată de otomani în 1421, apoi în 1534 de oștile lui Ioan Zapolia, iar în 1599 de ale lui Mihai Viteazul. În fine, în 1603 în vecinătatea ei a avut loc o luptă între nobilii răsculați din Transilvania și oastea căzăcească a lui Radu Șerban, domnul Țării Românești, în urma căreia au fost uciși 2000 de nobili. Ultimul stăpînitor al cetății a fost Mihai II Apafi, principele Transilvaniei, după care a fost ocupată de austrieci.

RÎȘNOV (Rosnau, Rosnow, Rosnov) situată la 14 km. sud-est de Brașov pe drumul care duce la Bran. Atestată ca cetate țărănească încă din sec. XIV, aceasta a fost construită din piatră și cărămidă, avînd o formă alungită, pe un platou stîncos din marginea de est a comunei cu același nume (jud. Brașov). Apărată de obstacole naturale pe latura de sud-vest și nord (o pantă abruptă de 15 m. înălțime) aceasta a avut la început o incintă (înălță de 5 m. și lată de 1,5 m.) acoperită cu țiglă pentru evitarea incendiilor și prevăzută cu guri de tragere și orificii pentru aruncarea rășinei topite contra asediatorilor. Pe latura de nord a incintei ea are trei turnuri patrulatere, pe cea de sud încă alte două, din care unul ca un bastion, iar pe cea de est din nou două turnuri, din care unul pentagonal cu două etaje, iar celălalt fiind o barbacană prevăzută cu crenele și guri de tragere; în spatele lui un alt turn cu două etaje. Ulterior pentru sporirea posibilităților de apărare a fost adăugată la cetate o a doua incintă concentrică, dar mult alungită spre est avînd și un turn pătrat pentru protejarea drumului de acces din vale. În acest fel cetatea avea acum două curți, una interioară mai veche și alta exterioară mai nouă. Poarta de intrare se afla pe la estul curții exterioare, de unde apoi se intra în curtea interioară pe sub barbacană.

În curtea interioară erau locuințele pentru apărători, depozitele de hrană, arme și muniție, capela, dependințe și chiar o școală. Pînă la începutul sec. XVII aprovizionarea cu apă a apărătorilor cetății s-a făcut de la izvoarele din vale și abia în 1621 a fost săpată o fîntină în curtea interioară, adîncă de 146 m. Un călător italian (Giovanandrea Gromo) afirmă în 1564 că cetatea Rîșnov era clădită pe virful unei stînci la care se putea ajunge numai pe o potecă lată de numai trei pași și știută numai de anumite persoane de încredere.

Poziția ei strategică a făcut ca cetatea să fie atacată deseori de dușmani; de tătari în 1335, iar de otomani în 1421, 1436 și 1441. La începutul sec. XVII a fost asediată de oastea lui Gabriel Bathory, principele Transilvaniei (1612). Timp de două luni s-a tras cu artileria contra zidurilor care au rezistat atacatorilor. Totuși, apărătorii au capitulat după ce li s-a promis clemența din partea comandantului militar al asediului. Mai tîrziu cetatea a fost iar asediată de tătari în 1658, dar fără succes. Ea a rămas mai departe un refugiu pentru locuitorii din satul Rîșnov în timpul tulburărilor militare din regiune pînă la sfîrșitul sec. XVII.

RUPEA (castrum Kuholm), așezată pe dealul Cohalm la 40 km. nord-vest de Brașov (jud. Brașov) consemnată în documente la începutul sec. XIV ca cetate țărănească aceasta a avut inițial o singură incintă de zid ridicată pe o altă mai veche probabil din sec. XII, formată din palisadă dublată de un șanț de apărare, avînd o suprafață de peste 1500 m.p. Intrarea în cetate era pe latura de nord pe sub turnul pulberăriei. În curtea interioară erau dispuse pe lingă zidul de incintă locuințele pentru comandantul garnizoanei și ostașii săi, depo-

zitele de hrană și muniție, dependențele. Un donjon fortificat era plasat aproape de latura de sud, care domina împrejurimile. În sec. XV a fost construită a doua incintă cu un perimetru mai mare, de peste 300 m și concentric, avînd pe latura de nord un turn patrulater, turnul cu gratii, iar pe cea de est un turn pentagonal. Un bastion se mai afla la colțul de nord-est. Intrarea în cetate se făcea acum pe la est. De-a lungul incintei s-au construit în interior noi locuințe pentru apărători și o capelă. În sec. XVII, mai precis la 1643, a fost ridicată o a treia incintă înaltă de 4—5 m. prevăzută cu crenele, care continua spre est a doua incintă, sporind suprafața cetății cu încă 450 m. Noua incintă avea la colțurile de nord-est și sud-est cîte un bastion precum și noi clădiri pentru apărători. Tot aici a fost săpată o fîntină de 41 m. adîncime. Poarta de intrare a fost mutată pe latura de nord, accesul făcîndu-se pe sub un turn și pe o punte mobilă. Principalele evenimente legate de trecutul ei sînt: lupta din 1324 între sașii răsculați și oștile regelui Ungariei după care aceasta devine cetate regală, asediul otomanilor din secolul XV, în fine aici s-a refugiat în 1611 Gabriel Bathory, principele Transilvaniei după înfrîngerea suferită lîngă Brașov din partea oștilor lui Radu Șerban, domnul Țării Românești.

VURPĂR (Burgberg, Borgperg, Vurpod), așezată pe cursul mijlociu al Mureșului, la 4 km. de Vintul de Jos (jud. Alba) atestată documentar la mijlocul sec. XIV ca cetate țărănească aceasta a avut o formă ovală ocupînd o suprafață de 8000 m.p. (210 m. lungime și 20—56 m. lățime) fiind înconjurată de un zid de piatră brută, înalt de 3—5 m. și gros de 2 m. și apărată de un șanț exterior de 4 m. lățime și 1,5 m adîncime, dublat de un val de pămînt. Intrarea în cetate era pe la nord, pe sub un turn. Cercetările arheologice din ultimele decenii au constatat existența în interiorul cetății a 30 de încăperi cu destinații diferite (locuințe, depozite, corp de gardă, dependențe, magazii) și o fîntină. În sec. XV ca cetate regală ea a făcut parte din sistemul defensiv al Transilvaniei menit să oprească înaintarea otomanilor către Alba Iulia. La începutul sec. XVI aceasta a fost dăruită de regele Ungariei lui Radu de la Afumați ca feudă (1522) în schimbul cetății Poenari, din Țara Românească. După 1529 noul posesor al cetății a fost nobilul N. Koczpardy, castelanul de Vișegrad apoi Ștefan Mailat voevodul Transilvaniei, care a cumpărat-o cu 8000 florini iar din 1539 pînă la 1545 o aflăm în stăpînirea lui Radu Paisie, domnul Țării Românești, ca danie din partea regelui Ungariei. După 1545 cetatea devine princiară pînă la 1622 cînd a fost transformată în mînăstire dominicană. În sec. XVII s-au ridicat noi construcții menite să o fortifice, una din ele avînd chiar trei nivele.

VINȚUL DE JOS (Alvincz, Wincze, Winz) aflată lîngă localitatea cu același nume pe cursul mijlociu al Mureșului la 12 km. sud-vest de Alba Iulia (jud. Alba), aceasta a fost atestată documentar ca cetate regală în sec. XV, avînd o incintă de piatră și cărămidă prevăzută cu crenele și un turn de poartă de intrare, fiind apărată în exterior de un șanț umplut cu apă. Din 1522 pînă la 1545 s-a aflat în aceeași situație cu cetatea Vurpar în stăpînirea domnilor din Țara Românească sau a unor nobili maghiari, și a voevodului Transilvaniei. După 1545 și ea a fost transformată în mînăstire, dar franciscană. Intrată apoi în stăpînirea cardinalului G. Martinuzzi, guvernatorul Transilvaniei, acesta a transformat-o într-o adevărată reședință princiară, amenajîndu-i interiorul potrivit

rangului său și sporind fortificația acesteia. Ulterior ea a devenit cetate princiară. Mai multe evenimente sînt legate de trecutul ei, astfel aici a fost asasinat la 17 decembrie 1551 cardinalul G. Martinuzzi din ordinul generalului Castaldo, iar în 1595 tot aici a fost stabilit domiciliul forțat lui Aron vodă, domnul Moldovei (acesta fiind însoțit de doamna Stanca) din porunca lui Sigismund Bathory, principele Transilvaniei. Doi ani mai tîrziu, domnul moldovean a murit otrăvit în acest loc. Cetatea a mai fost locul de refugiu pentru mulți boieri munteni nemulțumiți de domnii lor.

CONSTANTIN ȘERBAN